

Apie mus ir nuo mūsų

Su naivaus ir užsispyrusio vaiko atkaklumu sociologija stengiasi įbrukti į socialinių reikšmių apyvartą dabarties akimis įtartiną senžodį ir niekuomet neišsipildančią svajonę – geometrinę minties ir veiksmo normą. *Socio-Logos* atidžiai matuoja nesavalaikiškai kilniu ir senamadišku matlankiu, rūpestingai lūkuriuoja ir vis drąsiau pamoko smarkiai išprususius ir vertus pagyrimo savo kraštiečius, atsidavusius vieninteliam gyvenimo žavesiui – išdidžiai slampinėjančiai dorybei, pavadintai “racionalaus pasirinkimo moduliui”.

Kaip gyventi sociologijai nesvetingame ir nebrangiame egoizmo pasaulėlyje, jeigu sociumo ir jos elitų mintis apnikę “smegenų parazitai” (nieku gyvu nenorėta išsireikšti liaudiškai stipriai, kitaip saktant, tik nurodytas ne visiems žinomas, o todėl ne visiems ir patrauklus anglų rašytojo Colino Wilsono knygos pavadinimas)? Ar iš tiesų vienintelis sociologijos ramstis – nesvetinga, kandi ir aktyviai žadinanti užmarštį pašėlusio socialinio teatro scena? “Bet vadinamasis ‘bjaurus gyvenimas’ – irgi šventas, vienatinis mūsų gyvenimėlis” (Sigitas Geda). Arba šiek tiek kitaip: “Lininiai, arielkininkai, mėšluočiai, dažnai padlecai tie lietuviai, bet – mano broliai!” (Vaižgantas).

Galbūt sociologijai lieka tik vienintelis – arba/arba – pasirinkimas: arba aukštai iškilusi mintis pelnytai didžiuosis įveikusi žemažiūrį veiksma, arba sunkiasvoris veiksmas užgniauš ir sutriuškins skaidresnę mintį. *Ką stebėti ir į ką išžiūrėti* socialiniams mokslams, drauge su visais moderniais ir *post-moderniais* piliečiais linksmi prasmegus libertizmo mugės ir meistriško (gal todėl, kad nesavrankiško?) karnavalinio pamėgdžiojimo svaigulyje? VAU: su paklusnia nuostaba įsimylėti objektyvią akivaizdą – neideologinę tikrovę.

Beje! Koks pretenzingas sumanymas, netgi įžūlus ir reikalaujantis balsas – *taisyklingai* galvoti ir *visuomeniškai* elgtis – įkyraus nuobodulio ir vangaus įgeidžio akirytyje, viltingai žvelgiant į jūrą ir objektyviai laukiant, ar nepasirodys svetingas laivas. “Pakeisk prieveiksmį, nes smogsiu” (Albert Camus). Išties akivaizdu, jog veiklus gyvenimas naujai atsidariusių rinkų ir smuklių prietemoje kantriai tykoja vienadienio grobio. Be to, jis yra paprastas, kaip ir garsioji “finliandizacijos” kreivė – nematyti sudedamųjų dalių rišlumo. Pats laikas atsikratyti žalingo įpročio – matuoti pažeistu matlankiu ir nedrąsiai žadinti išblukusią atmintį taisyklingos netvarkos – savaimingų ekonominių rankų – kosmose. Ir dar! Neužmiršti kasdien pakartotinai išgyventi prašalaičio šypsena prisidengusio gailėsčio savo artimiesiems!

Sociologija sukaupe pakankamai žinių, taip pat ir profesionalių įgūdžių, įtaigiai liudijančių visuomeniškos veiklos šalikelėje žaidiamo žaidimo žavesį. Jai buvo pavykę laikinai pasisavinti vos perregimus karališkosios valdžios ženklus. Laimingo atsitiktinumo dėka Auguste Comte’as pozityviai (vėl prieveiksmis!) nusimetė pernelyg aptemptą filosofo liemenę, kurios sagos vienuoliškos sensimonistų brolijos papročiu privalėjo kyboti nugaros pusėje (tiesiogine prasme). Apdairiai tuo pasinaudoję, artimiausi Comte’o pasekėjai ilgai nesvyruodami paskelbė sociologiją “mokslų karaliene”. Suprantama, aukštųjų antpečių blizgesys, nekintamų matavimo kriterijų ir neblėstančių pretenzijų luobas nuo šiol pateisina mokslinius sociologijos žygius.

Naujasis mokslas imasi aiškinti visa apimančių pokyčių priežastis. Šiandienos subjektyvią klausą objektyviai dirginantys *industrializacijos, diferenciacijos, racionalizacijos* (XX a. *modernizacijos*) terminai perveria pažangos ir evoliucijos schemas – vaikiškų ir neatsakingų intelektualinių laidyklių dirbtuves. Tiesa, XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje sociologija staiga susigėsta ir beveik neatpažįstamai pakeičia savo aprėdą, prisiminusi įnoringą žmogaus prigimtį bei jo vidinį pasaulį:

Siekiant subjektyvistinio patvirtinimo, kaip autentiškas modernios kultūros dirbiny galėjo būti atnaujinta ir tai, kas sena, senoviška, nudėvėta. Iš įžvalgiausių ir protingiausių Weberio “moderniųjų” draugų geriausiai suprato ir plėtojo šias svarbias idėjas, be abejonės, Simmelis, kuris manė, kad modernybės esmę sudaro rūpinimasis “vidiniu aš” bei decentracijos, išskaidymo, pasidavimo vidujybės galiai patirtis.¹

Gerokai vėliau jai nepavyko išvengti su šiais ryškiais kultūros poslinkiais susijusių “šalutinių” modernaus narcisizmo žymių – tariamos savistabos, apskaičiuojančio gundymo, nervingumo, susiniekinančio humoro, – kurias labai nuodugnai ir išvalgiai yra apibūdinęs Christopheris Laschas.² Šiandienos sociologija pastebimai atsigręžia į *veikiantįjį aktorį*. Įdomu pažymėti: šis žmogus jau nebėra iš šviesių ir tamsių, gerų ir blogų savybių susidedantis *Aš*, vidujybėje paniręs ir nekenksmingai merdintis svajotojas-subjektas. Jis *dalyvauja* (aktyviai ar pasyviai) tarpusavio sąveikose, priklausomybės santykių fragmentuose, simbolinės galios paskirstymo ir perskirstymo procesuose. Žvelgiant įdėmiau, paašškėja, jog pats gyvenimas, o kartu su juo ir sociologija, teisėtai gręžiasi į savo praeitį, į tradiciją, lemtingai bandydami ieškoti savo šaknų. Dabarties *įgaliotąjį aktorį* (*Agent*) išvalgusis George Herbert Meadas jau seniai vadino panašiu vardu *Pats* (*Self*): “Pats yra sugėręs savyje paskatas, nuostatas, atmintį, socialines vertybes ir pan., kurių neaptiksime tiesioginiame patyrimo. Pats yra socialinis objektas, kaip ir kiti socialiniai objektai; jis yra atkuriamas, kaip ir kiti socialiniai objektai, refleksyvaus patyrimo dėka”³.

Galbūt iš tikrųjų derėtų dabarties analitiką papildyti socialiai išgyventos tradicijos pradais bei jos gyvastimi?! Nuodugnai išžiūrėti į *čia ir dabar*, kritiškai pakylėti savo žvilgsnį ir išvysti visuomenę kaip nepertraukiamą laiko procesiją. Kad sociologija matytų visus ir ją matytų visi.

Kuris kelias yra priimtinesnis ir patikimesnis? Nepalaujamai gausinti duomenis – faktografiškai, fragmentiškai ir nestrukūriškai aprašyti pasaulį tokį, koks jis esti iš tikrųjų, ar bandyti rišliai bei atsakingai nusakyti tikėtinas ir daugiau arba mažiau pagrįstas socialinės raidos alternatyvas? Pirmasis kelias – tik pozityvaus empirinio geismo ir vangaus pasitenkinimo regimybė. “Lyginant su tyra svajone, su neanalizuotu įspūdžiu, griežtai apibrėžtas pozityvus menas yra piktžodžiavimas prieš Dievą” (Charles Baudelaire’as). Trumparegiška ir seklu neskirti *kiekybės* ir *kokybės* kategorijų, o kartu neižvelgti bauginančios diktatūros pavojaus. Pamažu tapti gausiai importuojamų kompiuterių pragmatiška liekana, ne tik svarbiu ir paslaugiu informacinės apytakos papildiniu ir tarnautoju, bet ir nelygiaverčių mainų ritualiniu patarnautoju, snūdurojančių ir nepasotinamų kelionmaišių palydovu.

Lengva išvelgti ir kitą pavojų. Turbūt nė vienas nedrįstų prieštarauti, jog būtina – ne tik iš smalsumo, bet ir dėl intelektualinės mankštos – kiek įmanoma nuodugnai pažinti Vakarų sociologijos tradiciją ir šiuolaikines jos kryptis, gebėti įvertinti seklius intelektualinių madų įgeidžius ir patvarius jos kūrinis. Tačiau reikia pripažinti, jog specialiųjų kalbų plonybių giliau nesugeria mūsų kultūros tekstai. Tiesiog pritrūksta kvapo aprėpti neaprėpiamas jūras. Nepaisant to, tenka atsargiai įsileisti, įdėmiai perskaityti ir savarankiškai įprasminti įmantrių ir nepažįstamų retorikų dvasią. Kitaip sakant, susipažinti su turtingomis ir šiek tiek paslaptinomis kultūros dirbtuvėmis. “Nesunku pastebėti, kad Lietuvoje mes tik perimame ir išverčiame į savo kalbą iš Vakarų atkeliaujančius filosofinius pasakojimus”⁴, – tvirtina Alvydas Jokubaitis ir siūlo remtis nuoseklia “nesavarankiškumo metodologija”, tuo pat metu atsargiai pažymėdamas, jog nenorima žadinti jokio nepilnavertiškumo komplekso. Lengva matyti, kad toks pavadinimas galėtų prigyti ironiško intelekto terpėje, tačiau metodologija pati savaime yra nuoseklumo pretenzija, kuri šiuo atveju rodo ne tik kryptį, bet ir tikslą anapus jos – nesavarankiškumą. Čia išaiškėja ir šios nuorodos konteksto svarba. Intelektualai yra ne tik rišlaus pasakojimo arba profesinio diskurso įgaliotiniai, bet ir platesnės socialinės aplinkos dalis. Todėl nuolankiai pamėgdžiojančių ir nesavarankiškų gestų, bejėgiškų frazių, suglebusių žvilgsnių, įkyriai sūpaujančių muzikinių motyvų, interpretuojančia kalba užgriozdintų skonio normų kupino gyvenimo atmosferoje pokštujančio intelektualo pranašavimai tampa tik pačią save svaiginančia ir niekuo nei-si-pareigojančia pramoga – metodologinio prisitaikymo prie tikrovės pavyzdžiu. Suprantama, kodėl ši metodologija buvo pavadinta “snobišku teorinės mados sekimu”⁵. “Kas tik šiandien nesistengia būti vakarietišku vien dėl to, kad tai vakarietiška”, – Krescencijus Stoškus jautriai užčiuopia nepilnavertiškumą žadinantį šiandienos gyvenimo pulsą, – įdėmiai nurodydamas smukdančios jausenos ištakas: “Lietuvoje juk priežasčių nebūna”.

* “Lik ištikimas savo skoniui”. Viršuje – didžiulėmis raidėmis užtepliota kitų nuomonę gerbiančio, o todėl bešališkai maštančio ir tvarkingai apmokamo “vertėjo” pastaba: “West”.

Kita vertus, Jokubaitis užgauna subtilią profesinės veiklos stygą, nes šiuo atveju atnaujinami ir įvertinami nepaprastai svarbūs ir sudėtingi ryšiai su šiuolaikine humanitarinių ir socialinių mokslų istorija. Juk aptardami brandžių mąstymo tradicijų skirtingus aspektus, ne tik praplečiame savosios minties akiratį, bet ir aktyviai prižiūrime pasikartojančius kultūros sutrikimus. Priešingu atveju, ar būtų galima kalbėti apie socialinių mokslų reikšmę?! Tik pamažu atsirandanti įtampa tarp metodiniu požiūriu nuoseklaus priklausomumo įvertinimo ir savarankiško mąstymo įgūdžių pagrindimo gali sukurti pasitikėjimą keliančio mokslo pamatus. “Tai, ką mes vadiname interpretacija, yra vertimas”, – pažymi Alvydas Jokubaitis. Tad tikriausiai čia galima išjudinti uždara nesusikalbėjimo prielaidų ratą. Nurašymo ir perrašymo pavojus nėra toks bausis kalbinių raiškos būdų polilogo akivaizdoje, jeigu ribotoje erdvėje įstrigusį *vienos kalbos* turinį įvedame į simbolinio ir interpretacinio pašnekesio aplinką. “Tačiau, kaip ir kiekvieno vertimo atveju, neišvengta interpretacijos: vertimas jau yra interpretacija”, – po kruopštaus ir įtempto darbo prisipažįsta Rolandas Pavilionis.⁶

Ar galima versti, nesiskverbiant į intelektualinę ir socialinę verčiamo teksto gelmę? Intelektualų mąstymo ištakos – socialinis pasaulis, kurį sudaro duomenys. Jų kilmės klausimas nuolat žadina teorinį protą. Perskaityti duomenis tolygu perskaityti ir palyginti skirtingus intelektualinius ir socialinius kontekstus. Kūrybinė veikla ir improvizuojanti mintis negalima be atkuriamosios veiklos. Tai viena iš priesačių, dėl kurių Pierre Bourdieu be didesnio jaudulio pateisina ir savo kūryba įtikinamai paremia Wittgensteino prisipažinimą, kad jis niekuomet nieko neišradęs – tik perėmęs iš įvairių autorių. Vadinasi, interpretacija – tai filosofinis empirinis tyrimas tiesiogine šio žodžio prasme.

Išties akivaizdu, jog mintį įveiksminanti ir veiklą apibrėžianti žmogaus pastanga be didesnio pavojaus gali išsklaidyti pataikaujančio tarnavimo liūdesį ir įveikti tariamai nebylios kalbos baimę. Ir dar: visi šie rimti reikalai jaudino visus, visur ir visuomet. Jokių būdu nesiekiant papiktinti nelokaliamai maistančiųjų klausos, galima tarti: kaip Vakaruose, taip ir “ant žemės”.

Kaip tik todėl naudinga iš arčiau pažvelgti į sociologijos suklestėjimą pastaraisiais dešimtmečiais Didžiojoje Britanijoje. Tik 6-ajame amžiaus dešimtmetyje ji pradėjo sparčiai plėtotis kaip akademinė disciplina Londono ekonomikos mokykloje. Ypatingai įtariai buvo žiūrima į teorinę sociologiją (be abejo, nederėtų pamiršti, kad anksčiau ją tinkamai reprezentavo socialinė antropologija). Skvarbi ministro pirmininko Haroldo Wilsono “technologinės revoliucijos” retorika paskatino išvežti ne tik užsienio prekes, tačiau ir idėjas. (Beje, tikėtasi, jog sociologija atliks “socialinio inžinieriaus” funkcijas.) Tokį teorinės minties sąjūdį Britanija išgyveno tik XVII a. viduryje (karštų teologinių disputų laikotarpiu).⁷ 7-uoju ir 8-uoju dešimtmečiais Britanijoje atsinaujino labai įvairių ir pakankamai prieštaringų teorinių pakraipų sociologinis pašnekesys. Pastaroji aplinkybė palankiai skatino tolesnę sociologijos plėtrą. Net ir dabar Anthony Giddensas retykais pavadinamas “neanglu” – dėl savo neatslūgstančio dėmesio kontinentinės sociologijos tradicijoms ir fenomenologinės sociologijos amerikietiškajai atšakai – etnometodologijai. Galima būtų pridurti – taip pat ir George Herberto Meado socialinei psichologijai.

Šis pavyzdys tik patvirtina, jog nuoseklus svetimų idėjų *interpretavimas* įpareigoja aktyviai dalyvauti kuriant savą visuomenę. Šiuo atveju sociologija tampa ne tiek visuomenės tyrinėtoja, kiek aktyvia jos dalyve. Ji rūpestingai atsižvelgia į čia gyvenančių žmonių veiklos būdą, kuris yra sugėręs jos mąstymą ir kalbą.

Deja, čia kalbama tik apie idėjas. Galbūt jos kaip Leonardo Gutausko žąsys Lietuvą lyg tuščią vietą, tarsi aklavietę praskrenda, net nepajutusios, kad po sparnais – “Tado” tėvynė? Ir vis dėlto Tado klausimas išsisknijęs situacijoje: gal jos į tundrą lekia, kur nors netoli Vorkutos?

Šviesios atminties profesoriaus Vytauto Kavolio taupus žodis ir dosnūs veiksmai be paliovos skverbėsi į konkrečias praeities, dabarties, o kartu ir ateities situacijas bei aplinkybes. Jo analitinė mintis, tauri vaizduotė ir brandi patirtis be gailės klausinėjo savęs ir kitų, kuri didžiausia iš gyvenimo

* Žr. lot. *interpreto* 1: I. 1) tarpininkauti; II. 1) aiškinti, komentuoti; 2) suprasti, išaiškinti, iššifruoti; 3) spręsti, daryti išvadą; 4) versti (žr. Kuzavinis K. *Lotynų – lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 444).

pareigų, kokia tarpusavio pasitikėjimo prasmė? Nepastebimai ir lengvai, bet įtikinamai ir tvirtai, surišdamas visas beirstančio pašnekėsio gijas, jis po truputį diegė ir rūpestingai plėtė žmogiško pasitikėjimo erdvę, kurią sociologai vadina solidarumu. Socialinė kritika buvo neatskiriama jo darbo dalis. Tačiau manė – ir savo asmeniniu gyvenimu įrodė, – jog nepalyginamai svarbesnė, ypač kultūros sutrikimų laikotarpiais, yra kritiko moralinė laikysena – pareiga ir įžadas visuomenei. Kuo gi skiriasi apgalvotas šnekėjimas ir šnekėjimas be minties? Mintį padeda atskleisti pati socialinio veiksmo prigimtis: “Ar pasitikėjimas pateisinamas? – Tai, ką žmonės laiko pateisinimu, rodo, kaip jie galvoja ir gyvena.”⁸ Apmąstydamas profesijos diktuojamas pareigas, vieną paskutiniųjų patarimų Vytautas Kavolis skyrė artimiausiai ateičiai: “Būtų gerai, kad sociologai Lietuvoje jaustų solidarumą”. Savo skvarbia mintimi siekė išjudinti dirbtines užtvaras, kurios atkakliai skiria profesinės veiklos sritis ir sukausto vaizduotę. Galbūt todėl atsargiai ir šiek tiek kritiškai vertindamas numatomą šio žurnalo pavadinimą *Sociologija*, pasiūlė suteikti jam “daugiau vaizduotės”: *Sociologija. Mintis ir veikla*. Kartu tai yra reikšminga nuoroda – sociologas neturi vengti atsinaujinančios veiklos savo minties ir valios dirbtuvėje, atsižvelgdamas į paslankias gretimų disciplinų ribas.

Vaizduotės polėkis visuomet suteikia sociologinei kūrybai savitų bruožų, kuriuos privalu nuosekliai derinti su kruopščia ir nuodugnia analize bei empiriniu tikrinimu. Mūsų profesija išsiskiria savo griežtomis linijomis. Bet gyvenimas yra slėpiningas, žavus ir užsispyręs neišmanėlis. Dogmatiškos linijos gali užgožti atsitiktinius ir naujai atsirandančius socialinių laiko ir erdvės vaizdinių pavidalus. Todėl laisvai pasirinktos ir menamos šio žurnalo spalvos nėra griežtai įteisinta perskyra, bet veikiau nuolatinė atogrąža į abi savojo Veido puses. Be išgyventos vidinės aistros ją supančiam pasauliui ir įdėmios bei kritiškos savistabos švietėjiškoji, arba mokslinė, sociologijos pretenzija gali visų aki-vaizdoje užgesti – kaip gėsta neperskaitytos knygos. Abejingumas – pats tikriausias ir pavojingiausias sociologijos advokatas. Todėl nuoseklus, argumentuoto mąstymo pratybos sociologijoje kartu yra kvietimas pašnekėsniui su kasdienybe. Įdėmiau įsižiūrėjus, šį žodį vis dažniau vartoja specialiosios profesinės kalbos. Posūkis į kasdienybės analizę skatina aptarti klausimą, kiek yra pasitikima kalba. “Susipažinti gali tik su tais dalykais, kuriuos prisijaukini” (Antoine de Saint-Exupery). Suaugęs žmogus neturi laiko ko nors pažinti, todėl pakartotinai tenka prisijaukinti “vaiką savyje” – nedaugelis atsimena šį paprastą dalyką. Jeigu kalba laikoma tik “žinomų” gramatikos taisyklių visuma, tuomet tiesioginis vertimas kelia teisėtą interpretatoriaus susierzinimą. Kanceliarinių diskursų kalba tik po truputį gali atpažinti “nežinomas” konkrečių situacijų prasmes ir būdus, kurie įgalina žmones susikalbėti ir įvardinti turimus daiktus.⁹

Nesunku suvokti, jog vienpusiški, pašaipūs ir menkinantys kreipiniai kaip nuodingos strėlės sminga į gyvenimo audinį, išsprūsta netgi iš atviro ir kritiško pokalbio akiračio, iškreipdami savitarpio pasitikėjimo kamieną. Nes jeigu rodoma nebyli panieka kalbai, vengiant priartėti prie paprasto žmogaus, kuris niekaip “nesumodernėja” iki intelektualo lygmens ir mažai ką nutuokia kaip vargšas našlaitis, tai dirva nesusikalbėjimui ir nepasitikėjimui – dėl atkaklaus atsainumo, sustabarėjusių vaizdinių, išankstinio įtarumo vėluojančiai nuovokai arba tiesiog dėl skonio normų neatitikimo – entuziastingai paruošta. Pagarba kalbai, kuri maitina mąstymą, sugerama kartu su pagarba gyvenimo, socialinių įgūdžių ir veiklos kasdienybei. Žinoma, jeigu aukojamasi gyvenimui, siekiant pažinti, kalbėtis ir susikalbėti.

Vis dėlto ar galima be didesnio vargo užsispyrusį egoistą – pašnekovą arba patį save – įtikinti tuo, jog klaidinančių iliuzijų šaltinis yra tuštumos, kurios atsiranda pašnekėsio properšose? Daiktai turi prasmę tik santykyje su kitais daiktais. Neatsakinga mintis ir neteisingas veiksmas gali atitolinti *vienoje erdvėje* gyvenančius žmones. Juk tai ne socialinio teatro scena, kurioje esantys žmonės paklūsta racionalaus žaidimo režisieriaus valdingiems mostams! Kaip suprasti, netgi išgirsti skirtingas ir jautrias gyvenimo formas, į(si)tikinti ir *pagrįstai* (tiek mokslinė, tiek žmogiškąja prasme) ištirti tarpusavio pagarbos ir solidarumo ryšius?

“– Reikia būti labai kantriam, – tarė lapė. – Iš pradžių atsisėsi ant žolės, va šitaip, truputį toliau nuo manęs. Aš į tave žiūrėsiu akies krašteliu, ir tu nieko nesakysi. Kalba – nesusipratimų šaltinis. Bet tu galėsi kasdien atsisėsti vis arčiau...”¹⁰

Nors ir ne bevertis, tačiau siautulingas užmojis išmokyti visus, kas yra tikroji dorybė, ir primesti savąsias gramatikos taisykles (kitai sakant, “atsisėsti arčiau negu leista iš pradžių”) tik sustiprina užtvaras ir suaižo prasidėjusio pokalbio dangą. Kalba turi esminį ryšį su tuo, kas yra – kasdiene savivoka ir veikla. Kalbininkas Pranas Kniūkšta pažymi, jog labiausiai įsimintinas dalykas, kuriant mūsų bendrinę kalbą, buvo religinių raštų kalbos sulietuvinimas. Pataisytas maldas žmonės ne iš karto priėmė, įsivaizdavo jas lyg ir nebe šventas.¹¹

Sveika žmogaus nuovoka be didesnio vargo atpažįsta nors ir kritinę, bet rūpestingą pašnekovo užuominą. Kalba įtarpina ir priartina truputį toliau vienas nuo kito esančius žmones, o kartu jų individualų suvokimą ir bendrąją veiklą. Vadinasi, ji nėra tik išviršinė gyvenimo palydovė, bet yra *čia* iš pradžių. Nesunku suvokti, jog lygiai taip pat – pamažu ir iš lėto – derėtų aptarti socialiniuose moksluose smagiai įsuktą individo ir visuomenės priešpriešą. Neatpažinus ir nepagrindus jų tarpusavio ryšio arba turimos socialinės struktūros požymių, negalima netgi pradėti kalbėti apie mokslą.

Tegu skaitytojas priima šį, dabar senamadišką, žvilgsnį atgalios, kitai sakant, “profesija paversta meilę tėvynei” arba vietinio autentiškumo proveržį* ne tik kaip “isterišką klyksmą”, bet ir kaip įspėjantį pagrasinimą kalbos prašalaičiui – “kalbėk lietuviškai”. Kaip tik tuo metu pakartotinai ateina įtūžęs Pantagriuelis ir prabyla bešališku balsu (dėl to ir kilo mintis pateikti visą neginčijamai bauginantį pokalbį, įvykusį tuomet, kai Pantagriuelis sutiko vieną limuzinietį, kuris darkė savo gimtąją kalbą):

– Dievaži, – tarė Pantagriuelis, – aš tave pamokysiu kalbėti; bet pirma sakyk man: iš kur esi?

Į tai studentas atsakė šitaip:

– Primarinė mano avų ir atavų kilmė buvo indigeni Lemovikų regione, kame amžinu atilsiu ilsisi hagiotatas šventas Marcialis.

– Suprantu, – tarė Pantagriuelis. – Tu esi grynas limuzinietis, o čia paryžiečiu apsimetei. Eik šen, duosiu tau už tai pylos!

Ir čiupo jį už gerklės, sakydamas:

– Tu maitoji lotynų kalbą, dabar aš tave pamaitosiu – gyvam kailį nudirsiu.

Tada vargšas limuzinietis taip prabilo:

– Oi ponaiti, ar pasitai! Vai šventas Marciali, gelbėk! Och, nebegaliu, paleisk tu mane, kad tave perkūnas, jau netveria mano kūnas!

Į tai Pantagriuelis tarė:

– Dabar kalbi žmoniškai.

Ir jį paleido, nes vargšas limuzinietis pilnas kelnes prileido...¹²

Ir dar: *autentiškumas* – tai atkuriančioji, arba paveiki, kalbos dalis. Šita prielaida, arba pradžia, ne tik atmeta, bet ir pagrindžia naujybes. Juk vykstančias permainas bematant pajaučia “etnografinėje kalboje” gyvenantys žmonės. Ir todėl pažinimo lygmenyje griežta, bet išviršinė tyrinėtojo žvilgsnį, nukreiptą į tipiškas socialines ir istorines aplinkybes, tenka atidžiai papildyti supratinga ir rišlia vidinių pajautų ir motyvų analize.

Ralfas Dahrendorfis ne kartą prisipažino, jog vis dažniau galvoja apie kalbos stilių. “Nežargoninis minčių dėstymo būdas” vis labiau jaudino ne tik Zygmuntą Baumaną, Scottą Lashą, bet ir kitus šiuolaikinius sociologus. Talcottas Parsonsas savo *Socialinio veiksmo struktūros* “Pratarmėje” šil-tai padėkojo savo tėvui Edwardui Parsonsui už tai, kad pastarasis nevengė užsimesti ant pečių “sunkią našta”, t.y. perskaičius visą rankraštį, ryžtis pataisyti jo anglų kalbos stilių. Taigi intelektualams tenka pakartotinai sukryžiuoti mintį ir veiksma – perskaityti ir taisyti savo rankraščius, šitaip atpažįstant teorijų prasmes kalbos tikrovėje. Žodžiu sakant, atkurti jau žinomos intelektualinės pasakos, kuri neturi pabaigos, pradžia: “Kartą, sociologams pradėjus kalbėti suprantama kalba...”

Taigi visi šie rimti reikalai jaudino visus, visur ir visuomet. Jungiančioji ir atkuriančioji pradžia – tai neišsenkanti nuolatinio atsinaujinimo, patikimumo ir pa(si)tikėjimo priežiūra.

* “Kaip aš būsiu tobulas, / Jei mus pasaulis girdė ir maitino / Kitų netobulybės / Duona ir vynu?” (Alfonsas Nyka-Niliūnas)

Viltinai tikimės, jog savitas šio žurnalo išdėstymas, į studijas nukreiptas jo Veidas, kuris akyliau žvelgs į sociologijos istoriją ir meno sociologiją, pritaps prie susiklosčiusios tradicijos. Sociologijos pamatai Lietuvoje yra seni ir tvirti, turint galvoje nuoširdų ir aistringą pirmųjų mūsų intelektualų kartų atsidavimą tikrovei ir mokslui. Dabartinė karta po priverstinio pertrūkio jau keletą dešimtmečių sėkmingai grindžia socialinių mokslų pamatus. Šitai sukuriama prielaidos tyrinėti socialinių teorijų metmenis, nes *teorijos* sąvoka iš prigimties ardo atskirų disciplinų (pvz., sociologijos) ribas. Pamažu atsiranda ir darbo pasidalijimas.

Jaunas mūsų leidinys tikisi supratimo ir dalykinės paramos iš vyresniųjų kolegų – Filosofijos ir sociologijos instituto žurnalo *Filosofija ir sociologija* ir Kauno technologijos universiteto žurnalo *Socialiniai mokslai. Sociologija*.

Atviros Lietuvos Fondo pastangomis organizuotų susitikimų metu, svarstant įvairiausius klausimus, susijusius su šio žurnalo leidyba, mums iškilo problema. Kam gi pirmiausia skiriamas šis leidinys – studentams ar veikiau mokslo reikmėms? Mūsų atsakymas nėra išradingas – šiek tiek tiesmukiškas, tačiau paprastas. Studijuoti – tai visų pirma uoliai dirbti, aistringai atsiverti mokslui. Svarbiausia atsispirti pagundai nepervargti iš neturėjimo ką veikti. Todėl mums labai norėtusi išvengti stingulio ir surambėjimo. Pastanga – tai “elementas, kurio analitinis statusas veiksmo teorijoje tikriausiai analogiškas energijos statusui fizikoje” (Talcott Parsons).

Ir be to, tai yra intelektualinio darbo pastanga ir pasiūla, todėl mes tikimės ir grįžtamojo ryšio – simbolinio atlygio. Kaip ir kiekvienas žurnalas, lauksime didesnio ar mažesnio dėmesio, pamatuotos kritikos ir, žinoma, pasiūlymų bei patarimų. Akivaizdu, jog tai žurnalo atsinaujinimo, priežiūros ir jo dalyvavimo visuomenėje klausimas. Leidinio likimo, prierašumo kalbai ir žmonėms klausimas. Tikrai bijome abejingumo, pasyvaus nusistatymo ir snūduriuojančio objektyvumo. Svarbiausia, kad neištiktų tyli mirtis, nes intelektualinio gyvybingumo ištekliai – visuomenėje. Kaip tik todėl probleminio pobūdžio atsiliepimus, *Jums leidus*, norėtume svarstyti viešai. Tikimės, jog sociologinio žurnalo reikalingumą nulems “sociologinės” aplinkybės. Ir dar: jaunos universitetinės sociologijos tradicijos plėtojimas, sociologijos terminų atkuriamasis darbas neįsivaizduojamas be kalbininkų paramos.

Kruopšti sociologijos istorijos analizė geriausiai apsaugo nuo lėkštos ir banalios sociometrinių duomenų krušos arba dialektinių ir intelektualinių bangų mūšos – teoriškai nesugriežtinto, atsainaus kaupimo arba empiriškai nepatikrinamo (būtent todėl ir nepažeidžiamo!) pseudopolitinio, t.y. nevisuomeniško, ideologinio sklandymo. Būtų galima netgi pasakyti: jei patikimos socialinės teorijos esti empiriškai tikrinamų teiginių sistema, tai akivaizdu, kad jos atkakliai ieško savo rišlios dėstymo logikos pranokėjų. Kitaip sakant, socio-logijų tiesos neateina visiems laikams. Ankstesnieji mąstymo būdai (ypatingai tų autorių, kurių gerai nepažįstame) dažnai atrodo šiek tiek pasenę ir nepatikimi, tačiau be paliovos stebintis ir retsykliais nustembęs sveikas protas, nuolat kintanti socialinė aplinka pažadina mūsų dėmesį klasikams. “Klasika – tai ankstesnieji kūrybiniai tyrimai, kuriems suteikta išimtinė teisė, lyginant su šiandienos tyrimais toje pačioje srityje. Išimtinės teisės samprata apibendrina aptariamąsias disciplinas dabartinių praktikų nuomonę, jog pirmtakų kūriniai tiek pat svarbūs, kaip ir šiuolaikinių autorių darbai.”¹³

Turbūt prasminga klausti: “Kodėl gi Parsonsas ir senžodis *voliuntarizmas*, Mertonas ir senžodis *anomija*...?”, – ne vieno akyse įskaičiau tokį nebylų klausimą (bet ne priekaištą). Išties dabar jau esti “po” ir netgi “po to”.* Į tai atsakytume vėlgi labai paprastai: po to “bus daugiau” (beje, prasmės ir

* *Postmodern* ir *post-post-modern*. Pastaruju metu šis terminas ypač sėkmingai kopija karjeros laiptais ir netgi sutrumpinamas taip: *po-mo* (*Po-Mo*). (Žr. Bradbury M. From here to modernity. – Prospect, 1995/December, p. 37.) *Postmodernizmo* žodis pritapo kaip literatūros mokslo, meno, filosofijos ir sociologijos istorijos terminas. Tačiau kartais kyla paprastas klausimas: kas gi yra tasai postmodernizmas, pavyzdžiui, Lietuvoje?

Drįsčiau pasiūlyti čionykštį apibrėžimą (geresnį ar bent jau ilgesnį nei Juozo Erlicko “bendras postsąjūdinis išsekimas”): tai yra susierzinusio asmens/aktoriaus, parblokšto į regimos prievartos ir vienadienio sutarimo sceną, savistaba posovietinio teatro akistatoje. Kur mes esame ir kas mes esame: postmodernūs žmonės, vos ne vos pamišę aktoriai iš prarastojų gyvenimo užrašų ar laisvėje apsvirtę lengvatikiai? (“Beje, gyvenime man dažniausiai tekdavo matyti vien

tikslo požiūriu XIX a. pabaigos lietuvių inteligentai buvo žymiai aistringesni negu šiuolaikiniai intelektualai. Jiems ne tiek rūpėjo kiekybės klausimai, kiek ateities ir tikslo problema. Galbūt todėl nebaigto teksto pabaigoje atsakingai, atkakliai ir veržliai pareiškėdavo: “daugiau bus”).

Dar vienas klausimas: “Kodėl gi postmodernizmas?” Negalima nesutikti, jog “postmodernizmo” žodis žeidžia jautrią klausą. Juo labiau kai apie tai kalba Arvydas Šliogeris, subtiliai jaučiantis ir gerbiantis kalbą žmogus: “Man ‘postmodernizmo’ sinonimas būtų galbūt ‘chaosas’ – per daug gražus žodis, nesinori jo lyginti su tokiu šlykščiu.”¹⁴ Šio antžodžio fonetinis skambesys – tarsi žaislinio automato praplūpos – gali išgąsdinti ne tik vaikus, bet ir vyresniąją kartą: “Užaugo ir įsiveržė, įsiteisino karta, kuriai į bet kokią tradiciją nusispjaut. Tai dabar kartais pavadinama postmodernizmu.”¹⁵

Paguodžia nebent tai, kad pavadinimas (žodis, vardas) ir daiktas nėra vienas ir tas pats dalykas. Scottas Lashas supratingai pataria įsileisti pomodernybės simbolius kaip *kultūros* pavyzdį, savitą erdvės-laiko konfigūraciją, nes tai nėra konkrečios visuomenės (pvz., industrinės, kapitalistinės, moderniosios ir pan.) tipas, tam tikras pomoderniosios visuomenės “būvis” – poindustrinio gaminio papildinys, kaip linkęs manyti Jean-François Lyotardas.¹⁶

Pomodernybės tolerantiškumas ir jautrumas kultūros tradicijų, žinojimo formų įvairovei, įsistebėjimas į metaforas ir alegorijas yra bemaž įdomiausia kultūros slinktis, kuri atveria glaudžius mokslo ir literatūros ryšius. Socialinis analitikas tarsi literatūros kritikas skverbiasi į tekstus – skirtingų kultūrų tradicijas, mėgindamas išversti ir pažinti nepažįstamas “kalbas”, nes mokslas yra giliai įsišaknijęs kalboje.

Pažinimas nėra vien tik atitiktis – tarp posakio ir pasaulio – paieškos. Visų pirma tai yra socialinę prasmę atkuriančių metodų atpažinimas kalbinėje praktikoje. Taigi sąmoninga sociologijos ir literatūros kritika – tai nuodugni empirinė analizė, kuri vienu ir tuo pačiu metu įstengia išlikti tolerantiška kalbinei – politinei ir moralinei – prasių kūrimo praktikai.

Skirtingai negu ideologija, istorija (ideologų lūpose) ir filosofija (kasdienybės akyse), sociologija yra kitos nuomonės apie savosios disciplinos pabaigą. Nepaisant to, kad retsykais, pagauti empirinio įkarščio, sociologai išleidžia iš akių tęstinumo gijas ir per užmaršumą neapdairiai suvaržo savo profesinės veiklos erdves, kritiškais momentais jie nesiveržia žudyti nei savęs, nei savo disciplinos. Galbūt todėl, kad sociologija neniekina kasdienybės ir nebijo nešvarumais susitepti savo rankų (įdomu prisiminti, jog Platono filosofas “Sokratas” taip ir nesiryžo atsakyti į kandų Parmenido klausimą, – ar “nešvarumai” taip pat esti *idėjos*?). Į kasdienybę ji ir sugrįžta – čia švelnūs ir grubūs, gražūs ir bjaurūs, dėmesingi ir negailestingi poelgiai kartojami pakankamai dažnai vienu ir tuo pačiu metu.

Labai svarbu, kad sociologijos likimui nėra abejingos moterys. Ir ne tik dėl žavaus ir įpareigojančio “mokslų karalienės” titulo. Veikiau dėl atsparios, nuosaikios sveiko proto tradicijos ir tobulos paprasto gyvenimo formos.

Pakantus ir palankus žvilgsnis suartina žmones. Apie tai kalbėjo ir mūsų Mokytojas Vytautas Kavolis – reikia kurti pasitikėjimo istoriją. Norėtuši padėkoti Ritai Kavolienei, Viktorijai Daujotytei ir Irenai Veisaitei. Už savalaikį žodį, pasitikėjimą ir kantrumą. Pamažu ir iš lėto apibrėždami vertybines – griežtos minties ir besirūpinančio veiksmo, uolios profesinės veiklos ir dėmesingo gyvenimo – nuostatas, kartu įžvalgiai apmąstome ir kuriame mūsų bendrosios erdvės ir laiko istoriją.

Nuoširdžiai ačiū – Atviros Lietuvos Fondo valdybos nariams, Programų direktoriui Rimui Baniui, Klaipėdos universiteto rektoriui Stasiui Vaitekūnui ir studijų reikalų prorektoriui Vaidučiui Laurėnui, kolegoms iš Klaipėdos bei Vilniaus universitetų. Dėkoju “Kultūros barų” vyr. redaktoriui Broniui Savukynui, kuris, tobulai nujausdamas mūsų pasirinkto kelio sutrikimus, nė nemanė gąsdinti

apsivertimus, atsivertimų matyti beveik neteko...” – V. Masalskis. Cit. iš: “Todėl jaučiuosi laisvas” (Audronio Liugos pokalbis su Valentinu Masalskiu). – Teatras, 1997/1, p. 77.)

Kartą vienas ne daugiau (bet ir ne mažiau) už kitus išmintingesnis paprastuolis, žiūrintis esmės, o ne žodžių (nelinkęs įžvelgti šmėklų ten, kur jų nėra), patarė ilgai neužsibūti pavojingose po-st-modernybės erdmėse ir taikiai paklausė: “Vyrų, argi verta tuščiai eikvoti popierių?” Žinoma, jei leidžiame sau tarti, jog žodis *modernus* (kaip kad žodis *forma*) esti “lietuviškas”, o todėl nenusikalstame žodžių sudarymo taisyklėms. Priešingu atveju reikėtų būti nuosekliams ir tarti: ne *ikimodernus*, bet *premodernus* ir t.t.

ar bauginti. Ačiū jam už draugišką žodį ir tolerantišką požiūrį. Norėčiau padėkoti Marijui Jonaičiui, kuris tyliai įtikino, jog tvarkingai ir taupiai dirbti savo sode yra nuoširdaus, nuovokaus ir pagrįsto gyvenimo pradžia, o be to, eina į gera valstybei, nes valstybė yra tikslingo kelio atkarpa arba vientisa pastanga suaktyvinti ir įteisinti paprasto gyvenimo tvarkingą veiksmą. Ir dar kita: uolus triūsas tikrai nėra savanaudiškas.

Neseniai politologijos specialybės studentas, susipažinęs su būsimą sociologijos žurnalo *istorine* ir *filologine* kryptimi, nuolaidžiai pagyrė mus už pedagogiškai jautrų ir retrospektyvų, t.y. atgalios žvelgiantį, rūpinimąsi “kalbos problema”. Kukliai pasigyrė rašysiąs ir bendrausiąs su akademineis sluoksniais tik anglų kalba. Jam geriau. Jis pasirengęs žengti talentingo rašytojo Sauliaus Tomo Kondroto pėdomis.

O ką daryti mums, įsikūrusiems paprastose vietovėse ir juokingose situacijose, išrikiuotiems tamsoje ir paženklintiems netoliaregiška tarme?

Tyliai darbuotis savo sode, kol mus be prievartos pakeis tauresnės istorijos raidės ir žodžiai. Jeigu yra sodas, turi būti ir obuolio rėškimo istorija – pasitikėjimo genealogija, kurią brandžios kalbos atkarpoje atidžiai perdavė Vaižgantas. Vytautas Kavolis sakėsi išsaugojęs įdomius bauginančios pasitikėjimo istorijos liudijimus – laiškus, kuriuose būsimieji “Metmenų” bendradarbiai siekė pateisinti savo atsisakymą bendradarbiauti, nes, deja, neižvelgė šio leidinio ateities. Atrodo, jog galiausiai įtikino kruopštus profesoriaus triūsas. Nes jis pasitikėjo ir juo pasitikėjo.

Juk nurėkšti obuoliai – tai mintimis perbėgta socialinė, taigi ir ateities, istorija.

Algimantas Valantiejus

Išnašos

- ¹ Scaff L.A. *Veržiantis iš geležinio narvo*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 116.
- ² Lasch Ch. *The Culture of Narcissism*, New York: Warner Books, 1979.
- ³ Mead G.H. *The Philosophy of The Act*, Chicago & London: The University of Chicago Press, 1972, p. 155.
- ⁴ Jokubaitis A. Du filosofiniai režimai. – Naujasis židyns, 1995/3, p. 210.
- ⁵ Stoškus K. Postmoderniškas šokis ant Lietuvos filosofinės tradicijos. – Kultūros barai, 1995/12, p. 23.
- ⁶ Pavilionis R. Liudvigas Vitgenšteinas ir jo kalbos filosofija. Kn.: Vitgenšteinas L. *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mintis, 1995, p. 22.
- ⁷ Albros M. The Changing British Role in European Sociology. In.: *Sociology in Europe: In search of Identity*, Berlin: Walter de Gruyter, 1993, p. 83 – 84.
- ⁸ Vitgenšteinas L. Filosofiniai tyrinėjimai. Kn.: Vitgenšteinas L. *Op. cit.*, p. 246.
- ⁹ Naudinga trumpai pažvelgti į Leonido Donskio rašinį “Kalbos įkalinta kultūra” (Metmenys, 1994/67). Nuomonių būta įvairių: vieni pritarė, kiti nepritarė čia išsakytoms mintims. Donskis teisingai pažymėjo, kad ideologija pokomunistinėje Lietuvoje funkcionuoja kaip pati tikriausia *logokratija* – kalbos valdžia ir žodžio viešpatija (P. 63). Sutelkęs dėmesį į “tamsiąją” žmogiškosios tikrovės pusę ir pagrįstai išanalizavęs esamą politinę tikrovę, jis ryžosi aptarti sudėtingą analitinę visumą – “istoriškai vėluojantį lietuvių ideologijos variantą”. Šitaip žvelgiant, nepaprastai svarbu įvesti lyginamuosius – sinchroninį ir diachroninį – aspektus, socialinės geografijos, sociolingvistikos ir, žinoma, kultūros istorijos analitiką (deja, ryškiau išsiskiria tik dialektiškai žaisminga užuomina apie “keturiasdešimt metų trukusių lietuviškų knygų ir lietuviškos spaudos draudimo laikotarpi”. Maždaug tokį patį persekiojimą esą patiria politinis arba religinis disidentas). Įdomu, jog vienmatiškos analizės matmuo galiausiai pritaikomas daugialypei “kultūrai, išsižadėjusiai savosios tikrovės, tiesos apie ją, socialinės kritikos, daugiamatiškumo, o galiausiai ir kritinio santykio su pačia savimi”!? Dėl šios priežasties atsiranda ir “kalbinės policijos egzistavimo ar net jos siautėjimo faktas”. Jeigu tai linksma savikritika kiekvieno iš mūsų, kurie rašo lietuvių kalba, atžvilgiu, tuomet verta pritari autorius išsakytoms mintims. Mes visi privalome turėti savyje “kalbinį policininką”, kuris įdėmiai prižiūrėtų tradicijos ir naujumo apykaitos procesus, nes kalba – nesusipratimų šaltinis. “Kalbos tikslas yra reikšti mintis” (Ludwig Wittgenstein). Nuo savęs atidžiai pridurčiau: minties tikslas yra analizuoti, bet ne kalinti.
- ¹⁰ Sent-Egziuperi A. *Mažasis princas*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 60.
- ¹¹ “Anais laikais Būgos ir Jablonskio pastangomis buvo sustabdytas nusistatymas keisti visus tarptautinius žodžius ir ištaisai lietuvininti terminiją. Kalbininkų buvo rasta tam tikra pusiausvyra tarp svetimybų taisymo ir vartojimo, ieškoma ribų, kas ir kur pateisinama, kur taikytis negalima. <...> Dabar yra prasidėjęs naujas, daug didesnis svetimybų potvynis – į lietuvių kalbą ėmė plūsti Vakarų kalbų žodžiai, daugiausia anglizmai. Tai jau ne atsitiktinė ar laikina mada, o sudėtingesnis ir pavojingesnis reiškinys. Naujosios svetimybės eina ne į atskiras stilistinio vartojimo sritis, o apskritai į lietuvių kalbą. O svarbiausia, plinta laisvai, beveik be kliūčių ir pasipriešinimo, nestabdomos *socialinio saugiklio* (išskirta cituojant – A.V.), kuris mūsų kalbą saugojo nuo rusiškų svetimybų. Jos nesusijusios su jokia socialine ar politine prievarta, todėl visuomenė nemato jų pavojaus ir priima panašiai kaip kadaise priėmė polonizmus. Dabartinės aplinkybės kiek primena “Bromos, atvertos ing viečnastij” atsiradimo laikus.” (Kniūkšta P. *Bijokime ne skolinio, o svetimybės dvasios*. – Naujasis židyns, 1996/6, p. 336 – 337.)

¹² Rablé. *Gargantiua ir Pantagriuelis*, Vilnius: Vaga, 1987, p. 153 – 154.

¹³ Alexander J.C. The Centrality of the Classics. In: *Social Theory Today*, Stanford: Stanford University Press, 1987, p. 11 – 12.

¹⁴ Cit. iš: Kalbėjimas apie tylėjimą. – *Literatūra ir menas*, 1995/1, p. 10.

¹⁵ Iš Sigito Gedos atsakymo į “Metų” sudarytą anketą. Žr. “Metų” anketa: *Literatūra ir visuomenė*. – *Metai*, 1995/5, p. 84.

¹⁶ Žr. Lash S. *Sociology of Postmodernism*, London and New York: Routledge, 1990.